

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У статті проаналізовані умови, що визначають специфіку релігійного життя в сучасній Україні; особливості релігійного навчання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн. Розглядаються взаємовідносини церкви й держави у сфері освіти України та визначаються перспективи їх покращення.

В Україні дедалі більшого значення набуває дискусія щодо діяльності та впровадження певних форм та елементів релігійної освіти у світських навчальних закладах. На жаль, часто-густо політичне обговорення цієї проблеми не дає позитивного результату: сторони висловлюють свої думки, наводять аргументи, але якогось помітного руху до консенсусу і в перспективі – до розробки концепції державної політики у цій галузі не видно [1: 3].

Спіраючись на процес гармонізації відносин між державою і церквою, в тому числі у сфері духовної освіти, Державний комітет України у справах релігій разом з Всеукраїнською Радою церков і релігійних організацій та фахівцями з цієї проблематики розглянув і доопрацював з урахуванням зауважень комітетів Верховної Ради України проект змін та доповнень до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації". Проект передбачає введення в дію нового, більш досконалого механізму вирішення релігійними організаціями України багатьох питань, у тому числі й у сфері релігійної освіти.

Так, пропонується, зокрема, узаконити викладання в державних навчальних закладах релігійно-філософських, релігієзнавчих та релігійно-оглядових дисциплін, яке не супроводжується виконанням релігійних обрядів і має інформативний характер. Ці предмети можуть включатися до навчальних планів середніх та вищих навчальних закладів, що вже фактично здійснюється, але поки що не має законодавчого підґрунтя і впорядкованого характеру [2: 37].

Сьогодні питання залишається відкритим, а викладання (не викладання) основ релігійних знань у школах та його форми залежать майже включно від світоглядних уподобань, а іноді, на жаль, і від матеріальної зацікавленості – керівників того або іншого закладу освіти. Така ситуація не є нормальною. І учні, і їхні батьки мають право на чіткі та обов'язкові для всіх правила чи бодай принципи викладання релігійних дисциплін у світських школах [1: 3].

На сучасному етапі аналогічні проблеми обговорюються під час проведення круглих столів, диспутів, конференцій з релігієзнавчої тематики. В опублікованих матеріалах знаходимо спробу запропонувати можливі практичні шляхи при врахуванні існуючих теоретичних надбань для найбільш ефективної реалізації аксіологічної функції релігії при спілкуванні з членами суспільства, звертаючи особливу увагу на сучасну молодь. Окремі проблеми такого спрямування знайшли своє відображення в публікаціях В. Балуха, М. Лагодича, В. Єленського. Л. Філіпович зазначає про необхідність детальної розробки та становлення етнології релігії. Адже її доцільно розглядати як один з можливих шляхів наукової розробки актуальних проблем залучення молоді до загальнолюдських цінностей, вивчення в тому числі і духовних здобутків власного етносу. О. Саган доводить об'єктивність зв'язку релігії та мистецтва, Є. Мулярчук дослідив вплив християнської моралі на сучасні проблеми розвитку суспільства, а В. Остроухов займається з'ясуванням окремих категорій у різних філософсько-релігійних концепціях [3: 126].

Наша наукова розвідка має за мету розглянути особливості релігійного навчання в Україні у порівнянні із освітніми системами західноєвропейських держав.

Як бачимо, останнім часом проблема релігійної освіти у світських навчальних закладах набула певного наукового розроблення, проте дивує відсутність комплексних підходів до її вивчення, поєднання теоретичних положень з конкретною практичною діяльністю у суспільстві.

Не дає чіткого, однозначного тлумачення проблеми й чинне законодавство України про освіту. Конституційна норма про відокремлення церкви від держави і школи від церкви є – за об'єктивного та неупередженого аналізу – не більш ніж конкретизацією статті 15 Конституції, якою закріплено ідеологічний плюралізм як одну фундаментальних засад суспільного життя в Україні [4]. Не додає визначеності і Закон України "Про освіту", який заперечує можливість інтеграції духовної та світської шкіл [5]. Досі не має відповіді на принципове запитання: чи між релігійною та світською освітою в Україні споруджувати глухий мур, чи ці дві освітні системи, будучи адміністративно незалежними одна від одної, повинні взаємодоповнювати та взаємозбагачувати одна одну? [1: 3].

Ми вважаємо, що релігійне навчання є одним з фундаментальних принципів релігійної свободи. Так, право на навчання релігії у західноєвропейських країнах включає в себе право на створення приватних шкіл, підконтрольних тій чи іншій церкві, та право на навчання релігії у публічних школах [6]. В Україні тільки формується система релігієзнавчої освіти. У державних навчальних закладах викладається курс академічного релігієзнавства. У духовних навчальних закладах і недільних школах при релігійних громадах читається конфесійно спрямоване релігієзнавство [7: 43].

Треба зазначити, що право на навчання релігії закріплено в конституціях багатьох європейських країн (Італія, Іспанія, Німеччина, Польща та ін.), так само як і право засновувати приватні школи. При цьому свобода навчання релігії підтверджується ст. 2 Першого протоколу Європейської Конвенції з прав людини.

У багатьох країнах немає різниці у правовому статусі релігійних і нерелігійних шкіл; в інших країнах засновані церквами школи користуються привілеями, що забезпечують їм права публічних шкіл і фінансову

підтримку з боку держави. Часом відносини між владою й релігійними школами мають контрактний характер (Франція, Іспанія), або держави прирівнюють релігійні школи до публічних (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Італія, Словаччина). Наприклад, згідно з конкордатом між Австрією й Апостольською столицею, всі католицькі школи отримують той же статус, що й школи публічні. І це положення поширюється на школи, створені всіма визнаними церквами (набуття такого статусу в Австрії обумовлено 20-річним випробувальним строком і числом вірних, яке має бути не меншим за два відсотки населення країни) [6: 32].

Демократизація нашого суспільства відкрила також сприятливі можливості для виховної роботи церкви. На початок 2000 р. в Україні різні релігійні організації мали близько 7,7 тис. недільних шкіл і 126 духовних навчальних закладів. Налагодити релігійну освіту та місіонерську діяльність у нашій країні намагаються різні зарубіжні релігійні місії [7: 43]. Цікавим у цій ситуації, на нашу думку, є досвід Німеччини в освітній сфері.

Німеччина – багатоконфесійна держава, тому в більшості федеральних земель запроваджено систему т.зв. християнського спільного навчання, яка передбачає, що уроки релігії проходять окремо, відповідно до конфесійної приналежності учнів, а всі інші дисципліни діти вивчають спільно. Звичайно, такий плюралізм має свої розумні межі: щоб утворився відповідний клас із вивчення релігії, має набратись певна кількість учнів, які належать до однієї і тієї ж церкви [1: 3].

Узагалі характер навчання релігії у західноєвропейських школах вирішальною мірою залежить від моделі державно-церковних відносин у тій чи іншій країні. Як правило, принцип нейтральності держави в її ставленні до релігії ніде в Західній Європі не означає байдужості до релігійних цінностей. І, скажімо, принцип нейтральності для публічних шкіл зовсім не означає, що такі школи мусять бути цілковито секулярними та/або повністю вилучати навчання релігії зі своїх програм. Це видно на прикладі таких країн, як Бельгія, де впроваджено принцип нейтральності, або Іспанії, де принцип нейтральності освіти при одночасній повазі до релігійних і моральних цінностей вважається фундаментальним підґрунтям усієї системи освіти.

Це означає, що в загальних курсах школі заборонено нав'язувати ту чи іншу віру з метою індоктринації; вона повинна говорити про релігію в суто інформаційних цілях. Португальська Конституція 1976 р. (ст. 43) визначає, що "публічна освіта не повинна мати релігійний характер" [6: 35]. Однак з огляду на те, що держава не є ані атеїстичною, ані агностичною або навіть секулярною, конституційні положення не забороняють співпрацю церкви і держави, а відтак – церкви і державної школи.

Навіть коли, до прикладу, у Федеративній Республіці Німеччини Конституція гарантувала вільне функціонування нерелігійних публічних шкіл, діяльність публічних шкіл християнського характеру не було заборонено чи обмежено, навіть за умови, що релігійні меншини й не бажали б такого християнського впливу.

У наш час Україна перебуває під впливом різних місійних центрів, нетрадиційних релігійних об'єднань і корпорацій, які часом активно пропагують доволі проблематичні вірування. Вивчення досвіду роботи різних місіонерських організацій, молодіжних релігійних товариств, експериментальних класів, що пропонуються як зразки шкіл майбутнього зарубіжними релігійними корпораціями, дозволяє виокремити проблематичні вузли. Перш за все, привертає увагу діяльність так званих паралельних класів як зразків "шкіл майбутнього", що були відкриті в деяких середніх школах Києва американською корпорацією "Інтенсивна християнська освіта". З'ясувалося, що рівень освіти в паралельних експериментальних класах корпорації не відповідає вимогам стандарту освіти в Україні. У ряді випадків державний компонент навчального плану штучно скорочувався. Наприклад, до навчального плану середньої школи замість математики та історії включались такі дисципліни, як історія релігії в легендах, основи біблійних знань, теологія тощо. Викладання цих дисциплін здебільшого не мало відповідного методичного забезпечення, було відірване від культури і традицій українського народу. Все це істотно позначилося на знаннях учнів. Вони добре розповідали про родовід та імена старозавітних пророків і царів стародавньої Іудеї, але нічого не знали, скажімо, про князів Володимира Великого або Ярослава Мудрого.

Безумовно, релігієзнавча освіта й виховання є дійовим засобом формування духовності народу. Але вона не може здійснюватися спрощеними методами і спрямовуватись на нівелювання історичної і національної самобутності українського народу заради утвердження релігійних принципів тієї чи іншої зарубіжної конфесії. Деформоване релігійне навчання та виховання не принесе користі в розвитку духовності. Вони формують у молоді недовіру до традиційних духовних цінностей українського суспільства, нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує її громадянську гідність [7: 44].

Отже, нам не варто ламати списи у суперечці, яку давно розв'язало саме життя, – набагато доречнішою була б дискусія про концепцію інтеграції релігійної і світської шкіл, і чи не в першу голову – про систему підготовки майбутніх викладачів релігії. Тому давно назріла потреба заснування теологічних факультетів принаймні у провідних класичних університетах України.

Ще одна проблема – запровадження у вищій школі спеціальних "церковних" дисциплін. Причому не релігієзнавства так, як воно викладається в українських вузах тепер, а саме теології, історії церкви, церковного співу тощо. Без цих спеціальних знань не можливі серйозні студії в галузі історії, культури, мистецтвознавства, філософії [1: 3].

Усі ці конкретні кроки сприяють подальшому вдосконаленню державно-церковних відносин, служать нормальному розвитку релігійного середовища, утвердженню в суспільстві миру, злагоди й порозуміння та духовному розвитку особистості й суспільства загалом.

Отже, спираючись на процес гармонізації відносин між державою і церквою, в тому числі у сфері духовної освіти, Україна потребує більш досконалого механізму вирішення введення релігієзнавчого компоненту до шкільної освіти. Важливим є навчання релігії на науковій основі, оскільки знання релігії сприяє підвищенню освіченості людини й більш глибокому осягненню національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Друзенко А. Релігійна освіта в Німеччині та в Україні // Зарубіжна література. – 2001. – Січень. – С. 3.
2. Кальниш Ю. Духовні школи в Україні: загальний огляд // Людина і світ. – 2001. – Квітень. – С. 32-37.
3. Нагорна Т.В. Релігійний чинник у процесі формування творчої особистості в сучасному навчальному закладі // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – № 2. – С. 125-129.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. Станом на 1 січня 2006 р.: Офіційне вид-ня. – К., 2006. – 124 с.
5. Закон України "Про освіту" від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ.
6. Єленський В. Релігійне навчання і виховання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн // Людина і світ. – 2001. – Грудень. – С. 32-36.
7. Закович М. Про духовність і освіту // Людина і світ. – 2001. – Вересень. – С. 42-44.
8. Колесова І.С. О роли религиозной культуры в содержании образования // Педагогика. – 2003. – № 9. – С. 108-109.
9. Метлик И.В. Изучение религии в системе образования // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 71-78.

Матеріал надійшов до редакції 25.12. 2007 р.

Самойленко О.А. Религиозное образование в Украине: проблемные вопросы.

В статье проанализированы условия, которые определяют специфику религиозной жизни в современной Украине; особенности религиозного обучения в законодательной и образовательных системах западноевропейских стран. Рассматриваются взаимоотношения церкви и государства в сфере образования Украины и определяются перспективы их улучшения.

Samoilenko O.A. Religious Education in Ukraine: Problem Questions.

In the article the conditions which determine the specific character of religious life in modern Ukraine are analysed; features of the religious teaching in the legislative and educational systems of Western European countries. Interrelation of church and state are considered in the field of education of Ukraine and the prospects of their improvement are determined.